

פורצים ונצורים
אהוד בן עזר 5,6
מלחמה ומצור בספרות
הישראלית 1976 — 1967

מרדכי גיאורגו לנגר

בדידות המשורר

מרים דרוו

המשורר הבודד — אפשר שכינוי זה יאה ללנגר יותר מכל כינוי אחר. יותר מכל נושא אחר, עוסקת שירתו בנושא הבדידות. בדידות שלמה, מקיפה, שאין מפלט ממנה. שכל נסיון לחרוג מתוכה ולפרוץ את חומותיה — רק מעמיק את משמעותה, ומכאיב בכשלון הכרוך בו. רוב שיריו של לנגר הם שירים על הבדידות הזאת. אפילו בשעה שהמשורר מגיע לכלל התפייסות עם העולם האנושי שמסביבו — מעידה נדירותה של שעה זו על שכחותן של שעות-בדידות רבות.

// ואני לדרכי אלך לי יחידי; / לרחוק, לרחוק.
 כי אמרתי לי: אולי בלב חשכי גנוז אור. //

והי מסקנתה של ה"פגישה": דרכו של המשורר היא ביחידות. "לרחוק, לרחוק" איננו מצביע על מטרה חיצונית, אלא על מטרה פנימית: חיפוש האור בתוכו, הוא המצדיק את הליכת-היחיד שלו. ה"פגישה" היתה בבחינת נסיון להתנער מן הבדידות, אך היא האירה את חייו של המשורר כאור חריף — שמביאו מחדש למסקנת הבדידות.

ב"פגישה" יש נסיון של צידוק-הדין והצדקת-עצמו: "אולי בלב חשכי גנוז אור". אך בשירים אחרים מבוטאת הבדידות ככנות ובתמונות ליריות, מבלי לחפש אחר הצדקת-עצמו. כזו היא, למשל, התמונה בשיר "כגווע פנימה":

// עם רעי, היגון השחור, לא יבגד-בי עדי-עד,
 הלאה ארחיקה נדוד מקריה הסואנת. //

גם כאן, כמו ב"פגישה", מופיע "רע". אך זהו "רע" שלא יבגד, שלא ינטוש את רעו: הוא חלק מנפשו של המשורר, שאינו מדבר עליו בגוף רבים, אלא בגוף ראשון, יחיד: "ואנכי הולך הלוך הרחק אל חיק הליל".

השיר מביא את תיאור גויעת היום והשתלטות הלילה על החיים — בהקבלה להשתלטות היגון השחור על נפשו של המשורר. וגויעת החיים בקרבו. ההליכה "אל חיק הליל" זהה כאן לחיק הדממה ולתהליך הגויעה. גם הטבע: הסהר הזמיר, שליוו את ראשיתו של תהליך הגויעה — נכנע:

// אושת העץ חדלה/ וסלטולי הזמיר במרחק/ הולכים וגוועים... //

וכמותם גם:
 // כגווע פנימה/ בלבו של אדם/ זעזועי אהבה חשאית, שאותה לא תהיך/ לאהוב/ עד התם. //

("כגווע פנימה")

"זעזועי אהבה" הולכים וגוועים, והאדם נותר בבדידותו, משום שלא העז לממש את אהבתו. הכרת הבדידות תיתכן רק לאור השוואה עם חיים שאין בהם בדידות. לכן מופיע כמעט בכל שיריו של לנגר "יסוד משוה" כזה. לעתים הוא מופיע בדמות הרע — שבא והלך; והותיר אחריו את תחושת חסרונו. לעיתים, בדמות נסיונו של המשורר "להיות ככל האנשים", אחד מרבים. ולעיתים — דווקא בהצגת השוני שבין המשורר לבין שאר האנשים. גם בשיר "בדד" מודגשת הבדידות לאחר "פגישה" מאכזבת עם הרע שבא — והלך. זהו שיר לירי, היוצא מתוך זמן ומקום — אל חוויית המשורר; וחוזר אל המקום ואל הזמן, ואל סיכומי חווייתו:

// בעלית/ ישבתי השקפתי/ יחידי/ על-העיר. //

// על-פני-השמים/ יטושו עננים/ אל-לא-אדע, לא-אבין, / והעיר מתחת/ שלוה ונחת, / ובחלונות בתיה/ — שם/ אושר אור, / אושר בני-אדם. //

בדידותו של המשורר היא גם בשל אכזבת הפגישה, ותחושת-החסר שהותיר אחריו הרע שהלך. אבל לא פחות מכך, היא גם בשל השוני הקיים בינו לבין "אושר בני אדם". כאן הבדידות היא כפולה, כי היא נמדדת לאור שני "יסודות משווים": דמות הרע, והשוני שבינו לבין שאר האנשים.

בדידות כזאת, כפולה, גם מרע וגם מן האנשים. מעוצבת גם בשיר "בליל של פילופופרי": "בליל זה סואנים בחוצות החיים כיון שמפני" — ו"אותך גנב המרחק ממני". המשורר — לבדו, בין "ארבעה קירות חדרי חברי/האומרים ללחצני". ובכל זאת:

נג'יב מחפוז

ממית ומחיה

מחזה בתרגומו של שמעון בלס

12, 13, 15

// "אך כחצות הליל מלאתי כוס יין, ואשת לך לחיים." //

כשכל בני האדם שותים זה עם זה "לחיים" — שותה המשורר עם עצמו, לחייו של רעו! בדידותו שלמה ועצובה, "לילית". וגם הבוקר הנרמז, איננו מבטיח שינוי.

הבדידות כמצב שאין מפלט ממנו, כגזירת גורל, מעוצבת בשיר "חוט של חסד". כבר נדרשנו לשיר זה, מנקודות מבט שונות. אך אי אפשר להתעלם מקינתו של המשורר על גורלו:

// לאיש איש נתן חלקו — / ולי מה עולל! / לישב על שפת התהום מתבודד אמלל/ חוט של חסד למשוד/ מתוך ריק החלל. //

הבדידות קשה כאן, גם משום שהיא כרוכה באין-אמונה ("חוט של חסד" — מתוך ריק חלל!"). ואם אין אמונה, 8, 9

בדידות המשורר

אובד גם הסיכוי למצוא בה — ובאלוהים — מזור ונחמה. זוהי בדידות מאדם ומאלוהים גם יחד, ועל כן היא קשה כל כך.

עיצוב שונה לגמרי — לאותה תחושה עצמה — מופיע בשיר "שלוש תחת ברדשו". כאן, האמונה לא זו בלבד שקיימת, אלא היא אף מהווה את המסר לטיפוס ב"סולם המשאלות" של נפש המשורר. משאלות, מהן אנו לומדים על נפשו ועל בדידותה, אך גם על האמונה שמסייעת לו לעמוד בבדידות הזאת.

השיר מתאר את המשורר, באמצעות תיאור עולמו ורכושו. נקודת המוצא היא: הישיבה בשלום תחת הברוש וההסתפר קות בה ("וזהו נור לראשי"). אך לא די באלה. המשורר מבקש גם הבטחת חיים של יומיום: "אשאלה אשאלה נצורה: / קנרה, שולחן, מנורה/ ומלוא כוסי תירושי". ואז פונה המשורר אל מה שמעבר ליכולת האדם הפשוט:

// אשאלה אשאלה ארמון/ שעל נהר אפרסמון /; ושש והרר ללבושי — //

ומכאן: רק צעד אחד אל "יום כולו ארוך, כולו טוב", ואל "סוד תרשישים" שבינם מבקש הוא "לערוך צקון לחשי". וככל שהוא פונה מעולם החומר אל עולם הרוח, מקבלת תפילתו משמעות רבה יותר. משאלתו האמיתית, זו שאין מאחריה סימני-שאלה, היא:

// להנות מזיו כבודה/ של נפש אחת, יחידה/ והיא אורי ושמשי — / אותה אשאלה לנפשי! //

משאלה זו מעידה על בדידותו של המשורר, ועל חסרונה של נפש כזו בשבילו. הדבר המבוקש ביותר — הוא גם זה שחסר ביותר.

אך זהו השיר במישור הנגלה בלבד. במישור הנסתר, הנחשף רק ע"י גילוי הקונטראציות הבונות אותו, מה שמבקש לעצמו המשורר הוא הרבה יותר מן הנאמר בגלוי. הוא מבקש נור לראשו, קירבה ל"עניין האלוהי", והתעלות לעולמות עליונים, שאינם נחלתם של בני-תמותה רגילים.

נהר האפרסמון, היום שכולו ארוך וכו' — הם שלבים בנסיגותיו של המשורר למצוא את פתרון חידת עצמו — בעצמו, ואז הוא מדמה עצמו לאחד מ"פמליה של מעלה". אך אין ספק, כי משאלתו האחרונה מתזירה אותו לעולם האנושי. רק המשאלה האחרונה יקרה למשורר באמת ודווקא עליה לא נאמר אם הושגה, אם לא!

עצם הצורך "לשאלו לעצמו" מעיד על הבדידות בה נתון המשורר: אין הוא נתון בתוך מעגלי-יחסים אנושי, שבו שליט עקרון של נתינה ושאיילה הדדית.

ככמה שירים מעצב המשורר את נסיונו לפרוץ את מעגל הבדידות, ולפסוע "לעבר האדם". אך המאפיין כמעט את כולם הוא: כשלון הנסיון הזה.

ב"ליל ירח זיו" מתואר התהליך העובר על המשורר מתחילת האביב ועד בוא הסתיו. עם שכרון-האביב יוצא המשורר לדרך, כשהוא נושא עמו "עולם מלא בתרמילי", ולבו פתוח

מ.ג. לנגר עומד ראשון מימין

לקראת "כל נייד, כל צועני — רעי ונאמני". אך בבוא הקיץ באה האכזבה הראשונה: שירי הקיץ מושרים בפי האחרים — בעוד הוא חש עצמו שונה: "אי מערני? / וכשמתקרב הקיץ אל סופו, נעלמים כל אלה שחברו לו בדרכו עד כה. אלו בא "אל גני" — בלשון יחיד. והדמות החוברת לו היא דמות "ליל שחור עפעפים", שאיננה אנושית, והיא מרמזת אל "צל המוות".

ובבוא "ירח האיתנים", כאשר חוגגים הכל בשמחת "כלות וחתנים" — לא זוכה המשורר ליטול חלק בשמחה האנושית: // ובסוכת בושם ענוגה/ יושבת דומם התוגה/ ואני ואני/ ואני. //

("ליל ירח זיו") התוגה ממלאת כאן תפקיד דומה לזה שתמלא "היגון השחור" בשיר "בנוע פנימה". ישיבתה ה"מאונשת" בסוכה — (כמוה כמילוי תפקיד ה"רע" ע"י "היגון השחור") — רק מדגישה את בדידותו של המשורר שעולמו ריק מאנשים, חרף כל נסיגותיו.

כשלוך כזה מופיע גם בשיר "שירת השושנה". הוא חש הזדהות עם השושנה, ובשעה שהוא שר עליה — הוא שר גם על עצמו. שירת השושנה היא שירתו. אך כשהוא מנסה להשמע את ה"שירה לשושנה", לסובבים אותו — הוא מגלה כי זהו נסיון אכזב לשתף את הזולת בעולמו.

ובכל זאת — מעגל הבדידות נפרץ לעתים. את הרצון להיות אחד מרבים, להיות "ככל האנשים" מנינו כאחד מן ה"יסודות המשווים", שבאמצעותם מודגשת בדידותו של המשורר. רצון זה מעוצב בשיר עצוב — "גאות לבשי" — דווקא בגלל שמחתו וגאוותו של המשורר על תגליתו:

// ראיתי, שמחתי, וגאוה לבשתי, / על-אשר גם-אני כמוהם, אדם. //

משמחתו ומגאוותו אנו למדים על ספקותיו ועל לבטיו. התגלית, כי אכן צלם אנוש לא סר ממנו — מביאה אותו לרצות לתת, להעניק משלו — לצאת מבדידותו "לעבר האדם":

// לכשאמות — יבואו הבריות/ וטוו מלבושי לבדים לטף. //

האיש שלא יוכל בחייו לתת לטף דבר, ואף לא יוכה לטף משלו — יוכל בכל זאת, בכח הזדהותו האנושית, להנחיל משהו לבאים אחריו. ואותו לבוש, אותו סמל למשהו שממנו ניתן לטוות עולם חדש — אפשר שהוא ברוח האגדה: המקשים הטובים בעולם הזה, מהם טווה לו אדם את בגדיו לעולם הבא. ואפשר. שהוא הגאוה שנלבשה על גוו של האדם הבורד, והיא-היא הראויה להיטוות במלבושיהם של הטיפ: הגאוה על היותו אדם — על אף סטיותו ואכזבותיו. בעצם בחירת שם השיר "גאוש לבשי" (המרמזת לתהלים צ"ג 1), מובעת תחושת בטחון בקיומם של סדר-טבעי וחברה. תחושה שיכולה להיות בעלת משמעות רק לגבי מי שחייו בדרך כלל עומדים בסימן של כפירה — או ניגוד — לסדרים אלה.

את הביטוי השלם ביותר לתפיסה זו נמצא בשיר "לא אהי שכן רע. עולם נאדרי!" כאן ניתנת תחושת-השלמה עם העולם וסדריו. ואפילו הבעת רצון לצרף את "לקט נירו" ו"קול כנורו" לאלה של שאר בני-האדם, היוצרים יחד "עולם נאדרי".

ההשלמה עם העולם וסדריו מתבטאת בדימוי עצמו לשכן בין שכנים, או למשתתף בין מסובים. הנכונות להיות אחד מרבים, מתבטאת בהכרזה:

// לא אפר אשים תחת פארי/ ואף לא קוצים לבין פרחי זרי. //

אין הוא מוכן להתכחש לעצמו: לחפוך את עורו או להשפיל את עצמו. הוא אינו כופר בשלילה שהיתה בעבר, ושבאה על ביטויה בהדגשות: "לא אהי", "לא אלחם", "לא אמסוך" וכו'. הוא מבקש לבנות לצידה את החיוב:

// נצנים רכים לקט נירי/ וענוג הקול יתן כנוריי/ ואם יצירי לצרה צרי/ ולמר-נפש מרפא מר-דרורי /— הנה מה טוב! — הלא זה שכרי //

כל הצלילים — ענוגים ומינוריים. תכליתם: לתת לזולת. והשכר: התחושה של "הנה מה טוב (ומה נעים שבת אחים גם יחד)" — להיות אחד מרבים. הקריאה הזו חותמת את תמונת המסיבה, בה משתתפים כל ה"שכנים" בעולם. ועזו ביטויה, כי מי שפתח בתיאור זרותו בעולם — הצליח להגיע ליכולת לומר כי המסובים איתו, מסובים "שבת אחים גם יחד".

מעגל הבדידות נפרץ בשני שירים בלבד. בשורתם של שירים אלה מאירה באור מיוחד את אישיותו של לנגר המשורר, שידע לעתים לפרוץ מעגלים וחומות, אשר משמעותם לגביו איננה מקרית או חולפת. לנגר הוא משורר הבדידות, לא פחות משהוא משורר בודד. היוצא-מן-הכלל של שני השירים האחרונים שהובאו כאן, אין בכוחו לשנות את הכלל. הבדידות לגביו היא גורל ואורח-חיים כאחד.

בשעה שהאמין כי "אולי בלב חשכי גנוז אור" — ניסה להצדיק גורל זה. אבל מאוחר יותר עיצבו בתמונות שונות, מהן שתיים הן בלתי-נשכחות: הישיבה על שפת התהום ומשיכת חוט-של-חסד מתוכו, והבדידות התהומית ב"סכות הריחני": כאשר "בסוכת בושם ענוגה/ יושבת דומם התוגה/ ואני וני/ ואני" ●